

Науковий вісник Національного еколого-натуралістичного центру

Список використаних літературних джерел

1. Гуц З. Самоосвіта – самоціль чи необхідність? /Завуч.–2005р. №28. – С.7
2. Діагностика успішності вчителя /Упоряд. Т.В.Морозова Х.:Веста:Видавництво «Ранок», 2007. – 101с.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року № 651-XIV / Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999. – № 28. – 230 с.
4. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1060-XII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991. – № 34. – 451 с.
5. Еколого-натуралістична творчість./ Наук.-метод. вісник №2. – К.: УДЕНЦ, 1999. – 140 с.
6. Книга керівника позашкільного закладу: Довідково-методичне видання /Упоряд. З.М. Рудакова; А.М.Павлова. - Харків:Торсінг плюс, 2006. – 497 с.
7. Коджаспирова Г.М. Культура професійної самоосвіти педагога./ – М., 1994 – 189 с.
8. Корнеева Л.Н. Самооценка как механизм саморегуляции в профессиональном образовании / Людмила Николаевна Корнеева. – М.: Владос, 2000. – 296 с.
9. Панасенко В. Самоосвіта в системі формування професійної компетентності педагогів /Завуч, 2009р. – №10. – 2 с.
10. Управління інноваційними процесами./Вашенко Л. – Директор школи, № 23-24 червень 2007. – 3 с.
11. Управління навчальним закладом: Навчально–методичний посібник. У двох частинах. Ч.2. та Ч.1. Ключ до професійного успіху /О.І.Мармаза, О.М.Касьянова, В.В.Григораш та ін. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2003. – 112 с.

О.В. ПРОСІНА

Інститут проблем виховання НАПН України

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

Актуальними питаннями сьогодення є питання про формування естетичних цінностей у школярів. Сучасна освіта спрямована на залучення учнів до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань формування естетичних цінностей та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості.

З найдавніших часів у вихованні особистості значущу роль відігравали естетичні цінності. Здатність відчувати, сприймати, розуміти, усвідомлювати і творити прекрасне - це ті специфічні прояви духовного життя людини, що свідчать про її внутрішнє багатство.

Проблема естетичного виховання у естетико-педагогічному аспекті широко репрезентована у спадщині видатних українських педагогів та діячів освіти Е. Водовозової, П. Каптерева, С. Лисенкової, С. Русової, Е. Михеєвої, К. Ушинського.

Філософсько-естетичні аспекти цієї проблеми розглядаються в наукових працях Ю. Борева, І. Гончарова, М. Кияценка, В. Ядова.

Психологічні основи естетичного виховання розкрили Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, І. Кон, Б. Теплов та інші.

Метою нашої статті є розглянути значення використання інтеграційного підходу до розвитку естетичних цінностей у школярів засобами мистецтва в навчально-виховному процесі шкіл мистецтв.

Філософським підґрунтям та передумовою інтеграційних процесів в освіті дослідники вважають синергетичний підхід, який розвинувся на основі запропонованого німецьким фізиком Г. Хакеном терміну „синергетика” (з дрезвньогорецької – „спільна дія”). Оскільки синергетика – галузь знань, яка ґрунтується на нелінійному мисленні й міждисциплінарних дослідженнях проблем самоорганізації в природі та суспільстві, то вона дозволяє сучасній науці опанувати принципово нові підходи до світорозуміння, нетрадиційного пояснення складних явищ і парадоксів розвитку буття, які стали актуальними в реаліях інформаційного суспільства. Безумовно, явище синергетизму, синергетики та синергетичного підходу виявляється і в освіті, що зумовлює його вивчення науковцями-освітянами.

Український філософ В. Лутай зазначає, що сучасна філософія освіти, яка розробляється на основі синергетичного підходу, відіграє важливу методологічну роль у новому поєднанні всіх предметів освітнянської діяльності, у розробленні такої нової концепції педагогічної діяльності, де навчання природничих і гуманітарних предметів буде органічно пов’язане між собою, де ці предмети будуть суттєво взаємопроникати один в інший [4].

Єдиного підходу до визначення поняття „інтеграція” ще не склалося. Так, О. Нижник визначає це поняття таким чином: „Інтеграція – це процес руху і розвитку певної системи, в якій число та інтенсивність взаємодії її елементів підсилює їхній взаємозв’язок, хоча й залишається відносна самостійність один відповідного до одного. При цьому можуть виявитися нові форми, яких не було в попередній історії цієї системи” [7, с. 87]. І. Козловська зазначає: „інтеграція – це процес взаємопроникнення, уніфікації знань, який проявляється через єдність з протилежним йому процесом розчленування, розмежування (диференціації)” [2, с. 14].

За А. Данилюком, інтеграція освіти – це „процес послідовного переказу повідомлень з однієї навчальної мови на іншу, який здійснює учень під керівництвом учителя та який спрямований на формування поняття, народження особистісних і культурних розумінь” [1, с. 232]. Учений також підкреслює, що інтеграція – це вершина творчого саморозвитку традиційної освіти, намір традиційної педагогіки подолати себе, переглянути власні основи: наукообразність, діалектичну розрізненість навчальних дисциплін,

механічну послідовність уроків, які відсторонені від життя, і в першу чергу – від життя дитини [там саме, с. 83].

Для нашого дослідження ми визначили актуальним і чинним поняття інтеграції, подане Л. Масол, яка зазначає, що „інтеграція – це стан внутрішньої цілісності, зв'язаності диференційованих частин і функцій системи, а також процес, що веде до такого стану. Інтеграція – утворення або відновлення цілісності, вища форма взаємодії, тому що вона передбачає не лише взаємовплив і взаємозв'язок, а й взаємопроникнення елементів” [5, с. 8].

Саме таке узагальнене розуміння дає нам підстави стверджувати, інтегрований підхід до формування естетичних цінностей у школярів засобами мистецтва є доцільним та відповідає сучасним освітнім потребам учнів.

Мистецтво здатне комплексно впливати на різні сфери психічної діяльності, формуючи в особистості почуття, розум, волю. Головною метою цього впливу не є збільшення знань про особливості об'єктивного світу, хоча пізнавальна функція і притаманна мистецтву. Жодне мистецтво не здатне цілісно і всебічно відобразити дійсність, оскільки вона сприймається п'ятьма органами почуттів. Кожен вид мистецтва має специфічні виразні засоби і можливості впливу на особистість [3].

Зазначені позиції є справедливими й стосовно музики. Музика серед інших мистецтв виокремлюється особливою емоційною глибиною, її сила – у динамізмі, активності, процесуальності. Ці можливості не притаманні живопису та літературі, що належать до статичного мистецтва. Але музична мова виявляється слабкою при змалюванні конкретних образів оточуючого світу, безпосереднього вираження думок та почуттів, уявлень людей. Живопис – мистецтво статичне, але воно здатне надати певну інформацію про зовнішній світ, звертаючись до найповнішого аналізатора людського сприйняття – зору. Тож ми дотримуємося точки зору про те, що інтегруючись, мистецтва взаємозбагачуються.

Генетичний зв'язок виявляється у спільній утилітарній природі походження різних видів мистецтв. Морфологічний демонструє художню будову мистецьких творів: суть художніх творів, художнього образу, специфіку виражальних засобів, особливості принципів розвитку, форми, методу стилю. Наявність спільних рис та елементів у мистецьких мовах робить процес комплексного використання мистецтв особливо результативним. Можна виявити деяку подібність у засобах виразності музичного та літературного видів мистецтв: інтонація як основа образотворення і музичності (мелодійність поетичного слова, метроритмічна організованість музики і поезії, деякі особливості членування будови, елементи звуконаслідування, особливості динамічного темпу).

„Незважаючи на різну природу, музика і живопис, – зазначає Т. Крижанівська, – також мають ряд подібних рис”. Під час сприйняття музики можуть виникати просторові уявлення. Як і в просторових мистецьких творах, у музичних можна вести мову про наявність „провідного та перспективного планів”, про світлотіньові співвідношення, про колорит,

композицію, повторність та контраст, як головний принцип образотворення. Функціональні взаємозв'язки виявляються в наявності ряду суспільних функцій (гносеологічної, комунікативно-перетворюючої, виховної та інших), які виконує мистецтво як форма суспільної свідомості в цілому та кожен його вид окремо [там саме, с. 43].

У процесі розвитку художньої культури людства знайшли своє відображення дві яскраво виражені тенденції: диференціююча та інтегруюча. Друга тяжіє до синтезу, перша – до збереження суверенності, самобутності кожного окремого мистецтва. Для різних періодів розвитку мистецтва характерні як розчленування, так і збереження синтетичних починань.

Л. Масол визначає п'ять передумов інтеграції в галузі загальної мистецької освіти: філософські, мистецько-культурологічні, психологічні, дидактичні, художньо-педагогічні.

Ядром *філософських* засад інтеграції, вважає вона, є діалектика. „Механізми взаємодії інтеграції та диференціації регулюються універсальним законом єдності й боротьби протилежностей, що передбачає наявність бінарних опозицій, тобто аналіз – синтез, абстрагування – конкретизація. Аналогічно в мистецтві: динаміка – статика, горизонталь – вертикаль, консонанс – дисонанс та ін. Відповідно до цього закону у філософії освіти парні категорії „інтеграція – диференціація” розглядаються як двоєдиний процес, вони водночас і відносно самостійні, і тісно пов'язані, мовби переходять одна в іншу. Диференціація створює умови для динамічного розгортання інтеграції. У свою чергу, інтеграція забезпечує основу для поглиблення диференціації” [6, с. 8-9].

До мистецько-культурологічних передумов Л. Масол відносить інтеграцію в межах художньо-культурологічного дискурсу, що відбувається навколо універсальних понять, таких, як стиль, жанр – „тобто моментів узагальненого бачення, які концентрують навколо себе всі розрізнені, мозаїчні складові художньої культури” [там саме, с. 11]; у „структурно-естетичній єдності світової культури” [там саме, с.12] в органічному поєднанні мистецтв – синтезу мистецтв; у літературно-музичній, театральній-музичній, живописно-музичній формах взаємодії мистецтв, у взаємопроникненні жанрів та інших проявах.

„*Мистецько-культурологічними передумовами* художньо-педагогічної інтеграції є цілісність культури загалом і художньої культури, зокрема, у якій види мистецтва існують у різних формах взаємозв'язків, синкретичної і комплексної взаємодії, формах художнього синтезу, що відтворюють природні та культурні універсалії світу, які виражаються через мовні засоби різних мистецтв” [там саме, с. 16]. Обґрунтовуючи психологічні передумови інтеграції мистецтв, Л. Масол наголошує на загальних природних особливостях людського мислення, в якому органічно поєднуються чуттєві, уявно-образні, раціонально-логічні, творчо-інтуїтивні аспекти пізнання. „...До психологічної детермінанти інтеграції змісту дисциплін художньо-естетичного циклу належать загальна інтегральність

психіки, полісенсорна взаємодія людських відчуттів, здатність до синтезії, цілісність ментального досвіду особистості”[там саме, с. 20].

Термін „синтезія” увійшов до теорії мистецтва понад 100 років тому і сьогодні вельми популярний в естетиці, хоча до цих пір немає єдиного визначення цього поняття і його дефініцій. Синтезією називають, перш за все, почуттєві зв’язки у психіці, а також результати їх проявів у конкретних областях – поетичні стежки почуттєвого змісту; кольорові і просторові образи, що викликаються музикою; і навіть взаємодії між мистецтвами (наочним і слуховими). Так, до літературної синестезії відносять вирази типу „червоний заклик” (О. Блок), до живописної – картини М. Чорльоніса і В. Кандинського, до музичної – твори К. Дебюссі і М.А. Римського-Корсакова, мається на увазі при цьому існування особливих „синтетичних” жанрів (програмна музика, музичний живопис) і навіть видів мистецтва (світломузика). У таблиці 1.1. зазначені слуховізуальні відповідності між музичним та образотворчим мистецтвом.

Таблиця 1.1

Слуховізуальні відповідності між музичним та образотворчим мистецтвом

Музичне мистецтво	Образотворче мистецтво
динаміка музики	динаміка „жесту” (рух у глибину, зміна яскравості);
мелодійний розвиток	динаміка пластики, малюнка;
темп музики	швидкість руху і трансформації візуальних образів;
метр, ритм	акценти в динаміці візуальної пластики;
тембровий розвиток	кольоровий розвиток пластики;
зміна тональності	розвиток колориту картини або кольорових планів;
зміна ладу	прояснення колориту;
змінення регістрів	зміна розміру і концентрації світла.

Існують загальні для природи мистецтва закономірності: ритм, гармонійність, пропорційність, рівновага, симетрія та асиметрія, динаміка та статика, контраст і нюанс.

До основних навчальних проблем образотворчого мистецтва належать: форма (графічна, пластична, декоративна тощо); колір (емоційний стан і настрої кольорових співвідношень); композиція (площинних, об’ємних і просторових форм, перспектива, динаміка і статика, ритм, симетрія, силові лінії). Навчальні проблеми музичного мистецтва такі: інтонація, розвиток, форма (будова, композиція). Для безпосереднього сприйняття будь-якого виду мистецтва інтегруючими категоріями є: емоції, почуття, пафос, афекти, образ. Інтегруючими категоріями інтелектуального осмислення мистецьких творів є: форма, композиція, жанр, стиль, напрям [там саме].

У контексті розгляду психологічних умов інтеграції доцільно звернутися й до робіт Б. Ананьєва, який роблячи аналіз роботи мозку, сприйняття, особливостей різних видів діяльності, у тому числі й у сприйнятті мистецтва, указував на те, що людина у своєму розвитку сама „виховує” свій мозок, і характеризував природу сприйняття як ефект високого співпадання моментів готовності функцій і педагогічного впливу на їх формування.

Учений, використовуючи спеціальне обладнання, установив, що в мозку немає окремих ділянок, які б відповідали за ті, чи інші види діяльності. Мозок складається зі схем і конструкцій, ланки яких знаходяться як в корі головного мозку, так і в підкірці. Ці системи постійно змінюються – до тих, які стали звичними підключаються нові, гнучкі для нестереотипних дій, що з’являються уперше. Тобто кількість систем зі зростаючою кількістю інформації постійно змінюється. Важливу роль у всій цій діяльності відіграє емоційно-чуттєва сфера і творча активність особистості, розвиток якої безпосередньо пов’язаний із заняттями мистецтвом.

Відомий психолог А. Маслоу також наголошував, що творчість є інтегрованим процесом, який захоплює всю людину в цілому. „Під час творчості вона є найбільш інтегрованою, цілісною, односпрямованою, повністю організованою, підкореною об’єкту, що її захопив. Таким чином, креативна система є цілісною (гештальною) якістю особистості... Частиною процесу інтеграції особистості є повертання до несвідомого і передсвідомого, особливо відносно первинних процесів (поетичного, метафоричного, містичного, первісного, архаїчного, дитячого” [5, с.71].

Таким чином, інтегрований підхід до формування естетичних цінностей учнів є ефективним засобом впливу на школярів, дозволяє дітям відчувати промені естетичної радості, сприяє формуванню людини творчої, з великим багажем знань мистецтва, культури народів світу, справжнім шанувальником краси.

Література

1. Данилюк А. Я. Теория интеграции образования / А. Я. Данилюк. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. пед. ун-та, 2000. – 448 с.
2. Козловська І. М. Інтеграція знань про властивості речовини та будівельних матеріалів учнів професійно-технічних училищ : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / І. М. Козловська. – Київ, 1993. – 133 с.
3. Крижанівська Т. І. Методика комплексного використання мистецтв у процесі розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. І. Крижанівська. – К., 1998 – 224 с.
4. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти : навч. посібник / В. С. Лутай. – К. : Центр «Магістр» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – Санкт-Петербург : Питер, 2002, 478 с.

6. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта : теорія і практика : монографія / Л. М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
7. Нижник О. О. Інтеграція системи виховання в загальноосвітній школі : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / О. О. Нижник ; Рівненський держ. пед. ін.-т. – Рівне, 1996. – 243 с.